

नेपाल सरकार
महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय
केन्द्रीय बालकल्याण समिति

बालअधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्वर्द्धन र परिपूर्तिका लागि
गाउँ तथा नगरपालिकाको भूमिकासम्बन्धी अन्तरसंवाद अभियान

संक्षेपमा स्थानीय तहमा बालअधिकारसम्बन्धी प्रमुख केही विषय तथा कार्यहरू

१. बालबालिकाको बचावसम्बन्धी प्रमुख विषय तथा कार्यहरू

विषयहरू	सम्बोधन कार्यहरू
स्थानीय स्वास्थ्य संस्थामा खोप/औषधीको पर्याप्तता	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको नियमित अनुगमन गर्ने तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, औषधी तथा खोपको सुनिश्चितता गर्ने । स्वास्थ्य बीमा लागू भएका क्षेत्रहरूमा सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य बीमा प्रवर्धन गर्ने तथा न्यून आर्थिक अवस्था भएका बालबालिकाको स्वास्थ्य बीमा गराउने प्रबन्ध गर्ने ।
स्वास्थ्य संस्थामा किशोर किशोरीका स्वास्थ्यका विषयहरूको प्रभावकारी सम्बोधन	<ul style="list-style-type: none"> किशोर किशोरीलाई मुलतः यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी समस्या भन्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्न तथा गोपनीयता कायम गर्न स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई संवेदनशील बनाउने ।
गर्भावस्था वा प्रसूतीपछि मातृ-शिशुको स्वास्थ्य नियमित परीक्षण ।	<ul style="list-style-type: none"> जनचेतना अभिवृद्धिका लागि स्वास्थ्य केन्द्रहरूको परिचालन तथा अनुगमन गर्ने र नियमित मातृ-शिशुको स्वास्थ्य परीक्षणका लागि सचेतना गर्ने । विभिन्न स्थानहरूमा सिविरहरू सञ्चालन गर्न लगाउने । गर्भावस्था परीक्षणको लागि निश्चित दिन तोकी गर्भवति महिलालाई पोषणयुक्त खानाको व्यवस्था गर्दै तालिमको व्यवस्था गर्ने ।
स्वास्थ्योपचारको क्रममा हिंसाजन्य कारणको आभास हुनु	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि बालबालिकालाई स्वास्थ्योपचार गर्न ल्याउँदा गम्भीर शारीरिक चोटपटकको उपचार गर्ने क्रममा सो कुनै व्यक्तिको लापरवाही/दुर्व्यवहार, हिंसा वा जोखिममा पर्न गएको आभास भएमा स्वास्थ्यकर्मीले सोबारे नजिकको प्रहरी/बालकल्याण समिति/सम्बन्धित निकायमा जानकारी गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

२. बालसंरक्षणसम्बन्धी प्रमुख विषय तथा कार्यहरू

विषयहरू	सम्बोधन कार्यहरू
विविध कारणहरूले सडक लगायतका सार्वजनिक स्थानमा आश्रित बालबालिका ।	<ul style="list-style-type: none"> बालबालिका सडकमा आउने कारकतत्वहरूबारे अभिभावक तथा समुदायलाई सचेतना गर्ने । परिवारबाट अलग हुने जोखिममा रहेका बालबालिकाको लागि पारिवारिक सहयोग तथा आर्थिक विकासका कार्य गर्ने । सडकमा जीवनयापन गरिरहेका बालबालिकालाई सेवा प्रदायक संस्थासँग समन्वय गरी तत्काल उद्धार तथा व्यवस्थापन गर्ने - पारिवारिक तथा सामाजिक पुनर्मिलन, पुनर्स्थापना, पुनर्एकीकरण गर्ने । सम्पर्क गृह तथा सामाजिकीकरण केन्द्र सञ्चालनमा सहयोग गर्ने ।
अनाथ, असहाय वा बेवारीस अवस्थाका बालबालिका ।	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि कारणबाट अनाथ, असहाय वा बेवारीस भएका बालबालिकाको पहिचान गरी सूचना अध्यावधिक गर्ने । यस्ता बालबालिकाका लागि अस्थायी आवास तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने । यस्ता बालबालिकाको परिवार वा आफन्तको खोजी गरी परिवारमा पठाउने । परिवारमा आधारित स्याहारको व्यवस्था हुन नसकेका बालबालिकाको लागि आवासीय बालगृह वा अन्य वैकल्पिक स्याहारको व्यवस्था गर्ने । वैकल्पिक स्याहार प्रदान गर्न योग्य तथा इच्छुक व्यक्ति तथा संस्थाहरूको पहिचान तथा सूचीकरण गर्ने ।

<p>अपाङ्गता भएका बालबालिका</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अपाङ्गताको विविध किसिम सहित तथ्याङ्क संकलन तथा अभिलेखीकरण गर्ने र परिचय पत्रको व्यवस्था गर्ने गराउने । ◆ अपाङ्गता भएका बालबालिकाको लागि आवश्यक पर्ने विशेष स्याहार, मनोविमर्श, पुनर्स्थापना, उपचार, छात्रवृत्ति जस्ता सेवाहरूको नक्साङ्कन तथा सूचीकरण गर्ने । ◆ सेवा उपलब्ध नभएको अवस्थामा आवश्यकता अनुसार सेवाको स्थापना, सञ्चालन, मापदण्ड निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा गैर सरकारी तथा निजी सेवा प्रदायक मार्फत त्यस्ता सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउने । ◆ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समुदायमा आधारित पुनर्स्थापन कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०६८ बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।
<p>बालविवाह</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ बालविवाहको आर्थिक, सामाजिक तथा स्वास्थ्य एवम् व्यक्तित्व विकाससम्बन्धी असर र कानुनी प्रावधान आदिबारे लक्षित समुदाय पहिचान गरी सचेतना गर्ने । ◆ बालविवाह गर्न वा गराउन लागेको अवस्थामा सम्बन्धित परिवार तथा बालबालिकालाई सम्झाई-बुझाई तथा आवश्यक सहयोग, सेवा उपलब्ध गराई बालविवाह नगर्ने वातावरण निर्माण गर्ने । ◆ बालविवाहको कारण पत्ता लगाउँदै बालविवाहमुक्त स्थनीय तह अभियान थालनी गर्ने ।
<p>बालश्रम, हलिया प्रथा, कमलरी प्रथाको अन्त्य गर्ने गराउने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ बालश्रम हुने सम्भावित निजी तथा व्यावसायिक क्षेत्रको नियमित अनुगमन गर्ने । ◆ बालश्रम उपयोग निरूत्साहित गर्ने र बालश्रम प्रयोग भएका सेवा तथा सामाग्री प्रयोग नगर्ने नगराउने । ◆ निश्चित आधार तथा मापदण्डको आधारमा बालश्रम मुक्त वडा/पालिका घोषणा तथा हरियो ऋण्डा अभियान (बालश्रममुक्त यातायात क्षेत्र, होटल, रेस्टुरेन्ट, उद्योग तथा कलकारखाना, आदि) सञ्चालन गर्ने । ◆ हलिया, कमलरी, घरेलु बालश्रमिक विरुद्ध बालश्रमिक हुन सक्ने जोखिम भएका परिवार लक्षित चेतना अभिवृद्धिका साथै आय आर्जन लगायतका सेवाहरूमा पहुँच स्थापना गर्ने । ◆ गैर कानुनी रूपमा श्रममा लगाइएका बालबालिकाको लागि कानुनी उपचार तथा काममा लगाउनेबाट क्षतिपूर्तिको लागि सहजीकरण गर्ने ।
<p>बालबालिकाको बेचबिखनको अन्त्य</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ देशभित्र तथा देशबाहिर हुने बालबालिकाको बेचबिखन विरुद्ध अभिभावक तथा बालबालिकालाई सञ्चारमाध्यम, स्थानीय समूह, बालक्लब, विद्यालय लगायत विभिन्न माध्यमबाट सचेतना गर्ने । ◆ बालबालिकाको बेचबिखन रोक्नका लागि नेपाल प्रहरी तथा संघसंस्थाहरूसँगको समन्वयमा स्थानीय तहका मुख्य नाकाहरूमा चेकपोष्टहरूको व्यवस्था गर्ने । ◆ बेचबिखनमा पारिएका बालबालिकाको उद्धार, स्वदेश फिर्ती, पारिवारिक पुनर्मिलन, पुनर्स्थापना, आपत्कालिन संरक्षण, परामर्श, कानुनी उपचार तथा जिवनोपयोगी सीप र सहयोग लगायतका सेवा तथा सहयोग प्रदान गर्ने ।
<p>अनुशासनको नाममा दिइने शारीरिक तथा मानसिक दण्डसजाय</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ घर, समुदाय, बालविकास केन्द्र, विद्यालय, आवासीय बालगृह, बालसुधारगृह, उपचार केन्द्र, कार्यस्थल वा अन्य स्थानमा अनुशासनको नाममा बालबालिका उपर हुने शारीरिक तथा मानसिक दण्डसजाय दिएमा हुन सक्ने सजाय तथा कानुन बारे प्रचार प्रसार गर्ने । ◆ विद्यालयमा भयरहित वातावरणमा सिक्ने तथा सिकाउने अवस्थाको विकास गर्न विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकमा जागरण तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने ।
<p>यौनशोषण वा दुर्व्यवहार</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◆ बालबालिकामाथि हुने यौनशोषण तथा दुर्व्यवहार र यसबाट बच्ने उपायबारे समुदायमा आधारित संघसंस्था वा समूह, बालबालिका, अभिभावक, शिक्षक, खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा प्रशिक्षक आदिलाई सचेतना अभिवृद्धि गर्ने । ◆ शिक्षण संस्था, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक लगायत बालबालिकासँग सम्पर्कमा आउने सेवा प्रदायकले यौनशोषण तथा दुर्व्यवहारको लक्षण पहिचान गर्ने तथा उजुरी गर्ने क्षमता अभिवृद्धि तथा उजुरी प्रणाली स्थापना गर्ने ।

हेपाई (बुलिङ)	<p>हेपाईले बालबालिकाको मानसिक तथा वैदिक विकासमा नकारात्मक असर पुऱ्याई उनीहरूको व्यक्तित्व विकासमा नै प्रभाव पार्ने हुनाले हेपाई हुने सम्भावित स्थलमा (खास गरी विद्यालयमा) विभिन्न कार्यहरू आवश्यक पर्दछ, जस्तै :</p> <ul style="list-style-type: none"> हेपाई नगर्ने र नगराउनेबारे विभिन्न माध्यमबाट सचेतना गर्ने । हेपाई गर्नेलाई स्थान र घटनाको प्रकृतिको आधारमा सम्झाउने, बुझाउने तथा कानुनी कारवाही हुने देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीको सहयोग लिने ।
विपद्मा बालबालिकाको संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> सम्भावित बाढी पहिरो आउने स्थानको पहिचान गरी सोको नियन्त्रणका लागि आवश्यक कार्य गर्ने । विपद् प्रभावित बालबालिकालाई तत्काल खाना, बसोवासको सुरक्षित प्रवन्ध मिलाउने विपद्मा परेका बालबालिकाको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अस्थायी सिकाइ केन्द्रहरूको व्यवस्थापनका लागि समन्वय गर्ने । विपद्का कारण शिक्षा तथा स्वास्थ्यबाट बञ्चित बालबालिकाको शैक्षिक निरन्तरता तथा स्वास्थ्य उपचारका लागि आवश्यक सहयोग गर्ने ।
इन्टरनेट सुविधाको माध्यमबाट बालबालिका माथि हुनसक्ने जोखिम न्यूनीकरण	<ul style="list-style-type: none"> इन्टरनेटको सही प्रयोग तथा यसको दुरुपयोगबाट हुनसक्ने हानिबारे शिक्षक, बालबालिका तथा अभिभावकलाई सचेतना गर्ने । इन्टरनेटको दुरुपयोगबाट जोखिममा परेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्श, कानुनी उपचार लगायतका आवश्यक सहयोग गर्ने ।
लागूपदार्थ दुर्व्यसनी तथा ओसारपसार	<ul style="list-style-type: none"> लागूपदार्थ दुर्व्यसनी तथा ओसारपसार विरुद्ध विद्यालय, अभिभावक र बालबालिकालाई सचेतना गर्ने । दुर्व्यसनमा परेका बालबालिकाको पुनःस्थापनका लागि विभिन्न संघसंस्था तथा निकायहरूको समन्वयमा आवश्यक दुर्व्यसन उपचारको व्यवस्था गर्ने । लागूपदार्थको ओसारपसारमा बालबालिकाको संलग्नतालाई नियन्त्रण गर्न सीमाक्षेत्रका नाकाहरूमा विशेष निगरानीको व्यवस्था गर्ने ।

३. बालविकाससम्बन्धी प्रमुख विषय तथा कार्यहरू

विषयहरू	सम्बोधन कार्यहरू
समयमा पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रहेका विधार्थीहरूको संख्या एकीन गरी समयमै पाठ्यपुस्तकको व्यवस्थापनका लागि पालिकाले सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्ने । सबै बालबालिकाले समयमै पाठ्यपुस्तक पाए नपाएको अनुगमन गर्ने ।
छात्रवृत्तिको अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> विविध समूहका बालबालिकालाई प्रदान गरिने छात्रवृत्तिहरूको उचित ढंगले वितरण गरे नगरेको अनुगमन गर्ने ।
अनुशासनका नाममा दण्ड सजाँय दिइनु	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालयलाई दण्ड सजाँयमुक्त घोषणा गर्न शिक्षकहरूलाई भयरहित शिक्षण सिकाईसम्बन्धी तालीम दिई कार्यान्वयनमा ल्याउने व्यवस्था मिलाउने । विद्यालयमा दण्ड सजाँयका घटना घटेमा तत्काल आवश्यक सम्बोधन तथा कारवाही गर्ने गराउने ।
विद्यालयमा शौचालय, सरसफाई सामग्री, खानेपानी लगायतका आधारभूत पूर्वाधार	<ul style="list-style-type: none"> छात्र र छात्राको लागि छुट्टाछुट्टै, अपाङ्गमैत्री शौचालय भए नभएको अनुगमन गर्ने र नभएमा सोको व्यवस्था गर्ने गराउने । छात्राहरूका निम्ति स्यानेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने गराउने, सोको उपयोग तथा प्रयोगपश्चातको व्यवस्थापन गराउने । खानेपानीको उचित व्यवस्थापन गर्ने गराउने ।
बालबालिकाको शैक्षिक नियमितता	<ul style="list-style-type: none"> निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा अवधारणाको सचेतीकरण गर्ने । विपन्न परिवारका बालबालिकालाई स्टेशनरी, ड्रेस तथा छात्रवृत्ति लगायतको व्यवस्था गरी नियमित विद्यालय जानको लागि अभिप्रेरित गर्ने । आवश्यकता अनुसार दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने गराउने ।

शिक्षण सिकाई नियमित नहुनु	<ul style="list-style-type: none"> ◆ शिक्षण नियमित भए नभएको अनुगमन गरी गराई दण्ड तथा पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।
भेदभाव तथा हेपाई	<ul style="list-style-type: none"> ◆ विद्यालयहरूमा कुनै पनि दृष्टिकोणबाट विधार्थी विधार्थीबीच हुने वा विधार्थीमाथि हुनसक्ने कुनै पनि किसिमको भेदभाव, हेपाई, दुर्व्यवहार हुन नदिन विद्यालय बालसंरक्षण नीति/आचारसंहिता बनाई लागू गर्ने । ◆ विद्यालयमा उजुरी पेटिका राख्नुको साथै यससम्बन्धी सम्बोधन गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने र समयसमयमा अनुगमन गर्ने ।
प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुगमन	<ul style="list-style-type: none"> ◆ आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र बालबालिकाको पहुँच हुनेगरी प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालन भए नभएको अनुगमन गरी सोको व्यवस्थित तथा बालमैत्री सञ्चालनका लागि सहजिकरण गर्ने ।
विद्यालयमा मनोविमर्श सेवाको व्यवस्था गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ◆ प्रत्येक विद्यालयमा मनोविमर्श सेवाको सुनिश्चितताका लागि तालिम प्राप्त मनोविमर्शकर्ताको व्यवस्था गर्ने वा विद्यालयकै शिक्षकलाई मनोविमर्श सम्बन्धी उपयुक्त तालिम दिई सो सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने ।
विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन	<ul style="list-style-type: none"> ◆ विद्यालयमा स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनको व्यवस्था गर्ने । ◆ आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रहेका विद्यालयहरूमा बालबालिकाको नियमित स्वास्थ्य परिक्षणको व्यवस्था गर्ने ।

४. बालसहभागितासम्बन्धी प्रमुख विषय तथा कार्यहरू

विषयहरू	सम्बोधन कार्यहरू
बालकलबको सूचीकरण तथा गठन	<ul style="list-style-type: none"> ◆ आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रहेका विद्यालय तथा समुदायमा आधारित बालकलबहरूको सूचीकरण गर्ने र आवश्यकता अनुसार गठन गर्ने । ◆ बालसंरक्षणका सवालहरू पहिचान तथा सम्बोधनका लागि बालकलबहरूको आवश्यक परिचालन गर्ने ।
योजना तर्जुमामा बालसहभागिता	<ul style="list-style-type: none"> ◆ पालिकास्तरीय नीति निर्माण तथा कार्यक्रम तर्जुमाको क्रममा बालबालिकासम्बन्धी विषयवस्तुका लागि बालबालिकाको उपयुक्त विचार वा सुझावलाई समावेश गर्ने । ◆ पालिका अन्तर्गत गठन हुने विभिन्न समिति, उप समितिहरूमा बालबालिकाको शैक्षिक र शारीरिक क्षमताको आधारमा सहभागी गराउने (सदस्य वा आमन्त्रित)
बालसहभागिताबारे सचेतना	<ul style="list-style-type: none"> ◆ परिवार, विद्यालय, समुदाय, वडा तथा पालिकास्तरमा बालसहभागिताको महत्वबारे अवधारणागत स्पष्टताका लागि आवश्यक अन्तरक्रिया तथा अभिमूखीकरण गर्ने ।

बालबालिकाको संरक्षण तथा बालअधिकार प्रवर्द्धन सम्बन्धमा थप जानकारी तथा सहजीकरणका लागि सम्पर्कः

केन्द्रीय बालकल्याण समिति

हरिहरभवन, ललितपुर, फोन नं. ०१-५०१००४५/४६

इमेल: contact@ccwb.gov.np वा crmccwb@gmail.com

वेबसाइट: www.ccwb.gov.np इपोर्टल: www.childrights.gov.np

बालअधिकारका बारेमा समग्र जानकारीका साथै बालअधिकार प्रवर्द्धनका गतिविधि, उल्लंघनका घटना लगायत तथ्य-तथ्याङ्क र अवस्थाका बारेमा अन्तरक्रियात्मक ई-पोर्टल www.childrights.gov.np हेरौं, सहभागी बनौं,

श्रोत सामग्री पठाऔं,
ई-पोर्टलको उपयोग गरौं ।